

ПСИХОЛОГІЯ

DOI [https://doi.org/10.32405/2522-9931/2522-9958-2020-11\(40\)-10-27](https://doi.org/10.32405/2522-9931/2522-9958-2020-11(40)-10-27)

УДК 159.9. 316.6

Бортун Богдан Олександрович,
викладач кафедри психології і педагогіки
Національного технічного університету України
«КПІ імені Ігоря Сікорського».
Київ, Україна.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0882-6432>
bortun.bohdan@gmail.com

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ КОНСТРУКТИВНОЇ КОНФЛІКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У психологічній науці накопичено великий досвід реалізації принципу системності по відношенню до різноманітних проблем, зокрема конфліктної проблематики. Водночас, потенціал принципу системності по відношенню до розроблення проблеми конфліктності реалізовано недостатньо. Варто відзначити, що численні дослідження, пов'язані з проблемами конфлікту, «підживлюють» здебільшого внутрішні передумови та прояви деструктивної конфліктності. Утім, конструктивна конфліктність залишається, зазвичай, поза увагою дослідників.

Визначено та обґрунтовано основні рівні аналізу дослідження конструктивної конфліктності особистості: ціннісно-мотиваційний, за критерієм ціннісне ставлення до предмету конфлікту та значущість збереження відносин з партнером; когнітивний, за критерієм обізнаність щодо можливих протиріч та наслідків конфлікту, рефлексивно-оцінний, за критерієм особливості усвідомлення й самооцінки власних індивідуально-психологічних властивостей; регулятивний, за критерієм здатність розв'язувати конфліктні ситуації в конструктивній формі.

Орієнтація на системний підхід при виборі показників конструктивної конфліктності особистості дозволяє зарахувати до найважливіших такі: прагнення до гідної репрезентації себе світові з урахуванням цілей, інтересів і потреб інших суб'єктів; мотивація щодо засвоєння нових способів реагування та позитивна установка на успішне вирішення конфлікту; толерантність до невизначеності; надситуативне мислення; гнучкість мислення; антиципація; рефлексія; емоційна стійкість; надситуативна активність та самоконтроль.

Запропонована теоретична модель дослідження конструктивної конфліктності розширює уявлення про властивості особистості і відкриває нові можливості для різних психологічних практик.

Ключові слова: конфлікт; конфліктність; конструктивна конфліктність; модель; рівні аналізу; критерій; показник.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Ідея системності та форми її реалізації у психологічній науці сьогодні отримали потужний імпульс у зв'язку із необхідністю аналізу складно організованих об'єктів. Суть ідеї полягає в тому, що досліджувані явища розглядаються з погляду цілого, якому притаманні певні властивості, які неможливо вивести з його фрагментів або частин. Буття системи було описано в термінах елементів, внутрішніх і зовнішніх зв'язках, структурі, функціях, організації, управлінні, розвитку. Системність відіграє роль пояснювального принципу наукового пізнання, орієнтуючи дослідницьку практику в найбільш оптимальному напрямі. Виходячи із цього принципу, знання повинно мати будову відповідно із внутрішньою логікою предмета, а його різноманітні фрагменти синтезованими в цілісну картину [1].

Результативні спроби застосування системної методології в психології багаточисельні. Наприклад, рефлекторне кільце [2], [3] гештальт [4], вищі психічні функції [5], діяльність [6], [7]. Виникаючи в різних галузях науки, вони репрезентують загальний зміст і, водночас, доповнюють і в чомусь модифікують один одного. Прагнення до системності іманентне науковому мисленню, актуалізує потреби у синтезі більш високого порядку, який би об'єднав різні грані та різні виміри психіки і поведінки. Логічною відповіддю на неї і стала поява системного підходу, який у 1960-1970 рр. зазнав втілення у самостійну методологічну течію.

Найбільший внесок у розвиток принципу системності у психології здійснив Б. Ломов [8], підкреслюючи специфічність і багатоманітність цілісних утворень психіки, їхню залежність від сфери буття людини, рівня її організації і розвитку. Об'єктами системного підходу постають психічні процеси, стани, властивості, акти, щодо яких необхідно застосувати процедуру класифікації, упорядкування, систематизації.

У психологічній науці накопичено великий досвід реалізації принципу системності стосовно різноманітних фундаментальних психологічних проблем, зокрема конфліктної проблематики. Водночас, на відміну від загальних психологічних проблем, що вивчають структурно-функційну організацію системи психічних процесів, структурну організацію особистості, структурно-рівневу побудову діяльності. Потенціал принципу системності

реалізовано щодо розроблення проблеми конфліктності, на наш погляд, недостатньо. Більш того, на розроблення цієї проблеми, через певні причини, мали потужний вплив традиції аналітичної методології психологічного дослідження – намагання розкласти на окремі компоненти – властивості, індивідуальні якості суб'єкта, риси особистості. Внаслідок цього – сучасний стан проблеми конфліктності показовий на певні особливості, які, на нашу думку, не лише допускають, а й вимагають інтенсивної реалізації по відношенню до неї принципу системного підходу.

Одним із найзагальніших і принципових питань, що виникає у процесі розроблення проблеми конфліктності, постає питання не лише диференціації семантично схожих, утім принципово відмінних категорій, але й визначення змісту самого поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури свідчить про те, що поняття конфлікту та конфліктності практично не зазнало диференціації. Це пояснюємо тим, що конфлікт та конфліктність на сучасному етапі – це надзвичайно багатобічні явища, одночасно позитивні і негативні, що розвивають і руйнують, і знову розвивають, а отже відображають у всьому своєму різноманітті істинну діалектику життя.

Поняття конфлікту потрактовано досить широко, внаслідок чого воно є еквівалентним філософському розумінню суперечності [9]. Зазвичай у психології поняття «конфлікт» визначено як зіткнення протилежно спрямованих, взаємовиключних тенденцій окремо взятого епізоду в свідомості, у міжособистісних взаємодіях або міжособистісних стосунках індивідів чи груп людей, пов'язане з негативними емоційними переживаннями.

У дослідженнях зарубіжних [10], [11], [12], російських [13], [14], [15] та українських [16], [17] вчених досить детально охарактеризовано базові підстави класифікації конфліктів. В якості таких виокремлюють: склад і кількість сторін у конфлікті, проблемно-діяльнісну ознаку, час протікання конфліктів, зміст конфліктів, тенденцію до перетворень і варіативність, ступінь гостроти суперечностей, ступінь інтенсивності конфліктів.

Конфлікти виступають одночасно і як причини, і як предмет, і, нарешті, як наслідок (як в позитивному, так і в негативному плані) різних критичних ситуацій у житті людини.

Сьогодні більшість дослідників наголошують, що найбільш значне місце у виникненні та ескалації конфліктів займають особистісні аспекти та суто психологічні протиріччя виникнення конфліктів.

У психологічних дослідженнях виокремлюють три групи протиріч, що пов'язані безпосередньо з особистістю:

1) протиріччя, пов'язані з дією неусвідомлених суб'єктивних чинників: мотивів, устремлінь, прагнень, природних інстинктів;

2) протиріччя, пов'язані з дією індивідуально-типологічних і характерологічних чинників (психологічна несумісність, несумісність стильових характеристик діяльності, особливості реагування на нестандартні і екстремальні ситуації);

3) протиріччя, пов'язані з особливостями спрямованості особистості та її досвіду.

Зазвичай означені групи протиріч поєднують у комплекс психологічних протиріч, що сприяють виникненню та ескалації конфліктів, позначаючи його як конфліктність.

Результати аналізу наукової літератури засвідчують багатоаспектність та багатозначність розуміння поняття конфліктність. У психологічних словниках подано щонайменше п'ять варіантів розуміння цього поняття:

1) стан підвищеної готовності особистості до конфліктів та їхнього продукування [9]; 2) кількість, інтенсивність конфліктних діадних взаємодій [13]; 3) несвідома або частково усвідомлювана установка особистості на конфлікт [18]; 4) деструктивна характеристика особистості [15]; 5) не будь-яка конкретна емоційна властивість людини, а триумвірат таких емоційних властивостей, як запальність, образливість і мстивість [19].

Розглядаючи конфліктність крізь призму «авторитарної особи», Т. Адорно описує її як результат надмірно суворого сімейного виховання та виділяє ряд основних її ознак: ригідність, стереотипність мислення; нетерпимість до подвійності та суперечностей; містична схильність; тяжіння до соціальних рангів та статусів; амбівалентність [20].

На думку Т. Марголіної, конфліктність за своєю психологічною природою є складним інтегральним утворенням, що позначено трьома складовими компонентами: екстраіндивідуальною (зовнішньою) характеристикою конфліктної людини зі сторони інших людей або представленістю конфліктності в метаіндивідуальному світі за рахунок різних показників соціальної перцепції; інтраіндивідуальними властивостями, симптомокомплекси яких сприяють прояву різних форм конфліктності; метаіндивідуальним впливом на інших людей або втілення конфліктності одного у внутрішньому світі інших суб'єктів [21].

І. Свириденко трактує конфліктність «як стійкі, повторювані особливості поведінки особистості в конфлікті, як конструктивні (конфліктостійкість), так і деструктивні (власне конфліктність)» [22].

Таке різноманіття у дефініціях відображає неоднозначність її розуміння різними дослідниками, водночас, неймовірну складність дослідження феномену конфліктності.

Конфліктність, як будь-яке конфліктне явище, слід розглядати крізь призму дихотомічного, полярного характеру. Полярність (від гр. *πόλος* – полюс) – відношення, що виражає попарну протилежність певних сторін об'єкта (ознак, властивостей, тенденцій розвитку), які названі полюсами. Полюси за своєю суттю є протилежними, одночасно не можуть існувати одне без одного, не порушуючи єдності, цілісності речі або явища. По відношенню до конфліктності можна виокремити два полюси: з одного боку це деструктивна, а з іншого – конструктивна конфліктність.

Численні дослідження, пов'язані з проблемами конфлікту, «підживлюють» здебільшого внутрішні передумови та прояви деструктивної конфліктності, а конструктивна конфліктність є недостатньо висвітленою в наукових студіях.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є системний аналіз конструктивної конфліктності та побудова теоретичної моделі її дослідження.

Відповідно до цієї мети, у статті поставлено такі **завдання**:

1. Розкрити суть та охарактеризувати взаємодію та взаємовплив соціально-психологічних феноменів (конфлікт, конфліктність), що обумовлюють зміст поняття конструктивна конфліктність.
2. Розробити теоретичну модель дослідження конструктивної конфліктності.

3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Уперше в науковий обіг поняття «конструктивного конфлікту» ввела Мері Паркер Фоллетт, виокремивши три способи реагування (домінування, компроміс, інтеграцію). Вона розглядала конфлікт, як постійний супутник людського буття і суспільного розвитку, що не обов'язково призводить до негативних результатів. Тобто, якщо застосувати правильні аналітичні та образні інструменти та обрати інтеграцію як основний спосіб реагування на конфлікт він може створити можливість для позитивного чи конструктивного розвитку [13].

Досить чітко розуміння конструктивної конфліктності подано у роботах зарубіжних дослідників. Валтон [23], Клар [12], Скотт [24] розуміли її крізь призму набуття нового сенсу в конфліктній ситуації. Цей унікальний досвід уможливорює не лише здійснювати аналіз думок і почуттів учасників конфлікту, а й оперативно обирати найкращий стиль для кожної ситуації з урахуванням психологічних особливостей учасників конфлікту, набувати мотивацій щодо засвоєння нових способів реагування та позитивної установки на успішне вирішення конфлікту.

Дослідження конструктивної конфліктності в школі М. Кашапова засвідчують, що конфліктні ситуації стимулюють прояв як ретроспективної, так і перспективної рефлексії [25]. Рішення, яке людина ухвалює при виявленні надситуативного рівня проблемності, є рішенням більш високого порядку, аніж при виокремленні ситуативного рівня проблемності. Пошук подібних рішень спонукає людину до прогнозування результату, детального уявлення можливих наслідків, прояву активності у процесі пошуку оптимальних рішень. На його думку, інтегративна характеристика конструктивної конфліктності найімовірніше посідає не в стратегіях поведінки, не в особистісних характеристиках, що зумовлюють вибір конкретних стратегій, а в типі мислення, що визначає загальний вектор конструктивної конфліктності.

І. Серафімович виявила, що не лише прогнозування, як компонент професійного мислення, впливає на гнучкість поведінки в конфлікті і сприяє вибору ситуативно-надситуативної тактики поведінки в проблемній ситуації, але й інтелект, як загальна здатність до пізнання і вирішення труднощів, що об'єднує всі пізнавальні здібності людини, сприяє конструктивній конфліктності [26].

У дисертаційному дослідженні І. Свириденко показано, що співвідношення між рівнем зрілості особистості і параметрами конфліктності має не випадковий, а стійкий характер. Емпіричним способом вона виявила і охарактеризувала три типи поведінки особистості в конфлікті: гармонійний, агармонійний активний (активна конфліктність) і агармонійний пасивний (пасивна конфліктність), що підкрівлені характером зв'язків між елементами конфліктності та узгоджені з результатами теоретичних і емпіричних досліджень інших авторів. Лише зріла особистість, якій притаманні реалістичне сприйняття, відповідальність, терпимість, здатність будувати зрілі міжособистісні відносини, гуманістичні цінності, цілі і способи їх досягнення, мудрість, позитивне ставлення до світу, здатна до прояву гармонійного типу поведінки у конфлікті [22].

4. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

У процесі вивчення проблеми були застосовані теоретичні методи дослідження – аналіз, синтез, порівняння і узагальнення наукових фактів, пов'язаних з проблематикою дослідження та їхня систематизація. Аналіз, спрямований на мисленнєве розкладання досліджуваного феномену на окремі компоненти – сторони, аспекти, їх ізольований розгляд, знаходження існуючих зв'язків і взаємозв'язків між ними. Синтез – поєднання окремих сторін і властивостей конструктивної конфліктності

особистості в одне ціле. Аналіз і синтез – протилежні по суті методи – в науковому пізнанні виступають у поєднанні, утворюючи аналітико-синтетичний метод пізнання. В роботі також використано метод моделювання, спрямований на створення моделі аналізу конструктивної конфліктності, що відображає її істотні аспекти і властивості.

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

У зв'язку із складністю феномена конструктивної конфліктності важливу роль в її вивченні відіграють моделі, що особливим чином структурують досліджувані явища. При обґрунтуванні теоретичної моделі дослідження конструктивної конфліктності ми спиралися на ідеї В. Кузьміна [27]. Відповідно до його вчення основні етапи руху пізнання полягають у виявленні сутності явища, було проаналізовано само собою, потім – у виявленні сутності як частини, елемента даної системи, і нарешті, в аналізі його сутності як сукупності всіх дійсних відносин. Інакше кажучи, на першій сходинці пізнання об'єкт виступає перед суб'єктом як простий емпіричний факт, на другій сходинці якості окремого об'єкту зазнають розкриття через сутність і закон певної системи, до якої він належить, на третій сходинці – як системне утворення з врахуванням сукупності дієвих умов.

Отже, основні етапи системного аналізу конструктивної конфліктності можна формально описати наступним чином. Він розпочався із встановлення того, що взяте за ціле. Спираючись на концепцію істинної діалектики життя, за ціле ми обираємо конфлікт.

Наступним кроком є виокремлення необхідної та достатньої кількості компонентів, що зумовлено врахуванням сукупності критеріїв. Саме тому вибір критеріїв є найважливішим етапом процесу розроблення теоретичної моделі дослідження конструктивної конфліктності особистості. Від його успішності значною мірою залежать процес і результат вирішення проблеми в цілому.

Критерій – атрибут, на підставі якого дається оцінка, визначення або ж класифікація будь-чого: мірило судження, зіставлення. Він виражає сутнісні характеристики досліджуваного явища. Критерій об'єктивний, оскільки постає як виявлена сутність. Він є засобом, необхідним інструментом оцінювання, хоча сам і не є оцінкою. Для повного розуміння важливо правильно встановити співвідношення понять «показник» і «критерій». Показник виступає по відношенню до критерію як частка до загального, тобто критерій включає групу показників, що якісно і кількісно характеризують конструктивну конфліктність особистості. Критерій більш стабільний, хоча і відображає розвиток сутності, показники ж мають більш динамічний характер. Як критерії, так і показники свідчать про закономірності виникнення явища, його будову, функціонування і розвиток, а тому їм

властива стійкість, саморозвиток і динамічність змін у зовнішніх і внутрішніх контурах взаємодії. Розрізняють якісні та кількісні показники, де перші фіксують наявність чи відсутність вимірюваних властивостей, ознак, сторін, а другі – міру їхнього розвитку та виразності [1].

Визначення критеріїв конструктивної конфліктності було здійснено на підставі системного розгляду цього феномену.

Аналіз наукових праць, в яких акумульовано результати дослідження конструктивної конфліктності особистості, дозволив встановити, що в якості її критеріїв виокремлюють такі: надситуативне професійне мислення, гнучкість, рефлексія, прогнозування, активність [25]; культура ціннісно-сислової сфери, культура мислення, культура емоційно-чуттєвої сфери, комунікативно-поведінкова культура [28]; креативність, рефлексивність, гнучкість, високий рівень розвитку вербального та невербального інтелекту [26]; достатній рівень управління власною психікою, цілісність і конструктивність внутрішнього світу, аналітичні здібності, високий рівень загальної культури [29].

Проте більшість із перерахованих критеріїв мають складний та не завжди операціоналізований характер, що загалом ускладнює можливість їхнього експериментального вивчення. На основі методологічних принципів та концептуальних робіт, які було зазначено на початку, було розроблено теоретичну модель дослідження конструктивної конфліктності особистості (див. рис.).

На рисунку зазначено, що до найважливіших критеріїв конструктивної конфліктності особистості зараховуємо такі: ціннісне ставлення до предмету конфлікту та значущість збереження відносин з партнером; обізнаність щодо можливих протиріч та наслідків конфлікту; особливості усвідомлення й самооцінки власних індивідуально-психологічних властивостей; здатність розв'язувати конфлікти ситуації у конструктивній формі. Орієнтація на системний підхід під час вибору показників конструктивної конфліктності особистості дозволяє вважати найважливішими такі: прагнення до гідної реалізації себе світові з урахуванням цілей, інтересів і потреб інших суб'єктів; мотивація щодо засвоєння нових способів реагування та позитивна установка на успішне вирішення конфлікту; толерантність до невизначеності; надситуативне мислення; гнучкість мислення; антиципація; рефлексія; емоційна стійкість; надситуативна активність та самоконтроль.

Розглянемо їх докладніше. Орієнтація на гідну реалізацію себе світові з урахуванням цілей і потреб інших суб'єктів дозволяє захищати власні інтереси, формулювати та захищати власну думку, вільно висловлювати почуття та емоції, досягати поставленої мети, не порушуючи права інших людей, брати на себе відповідальність за власну поведінку.

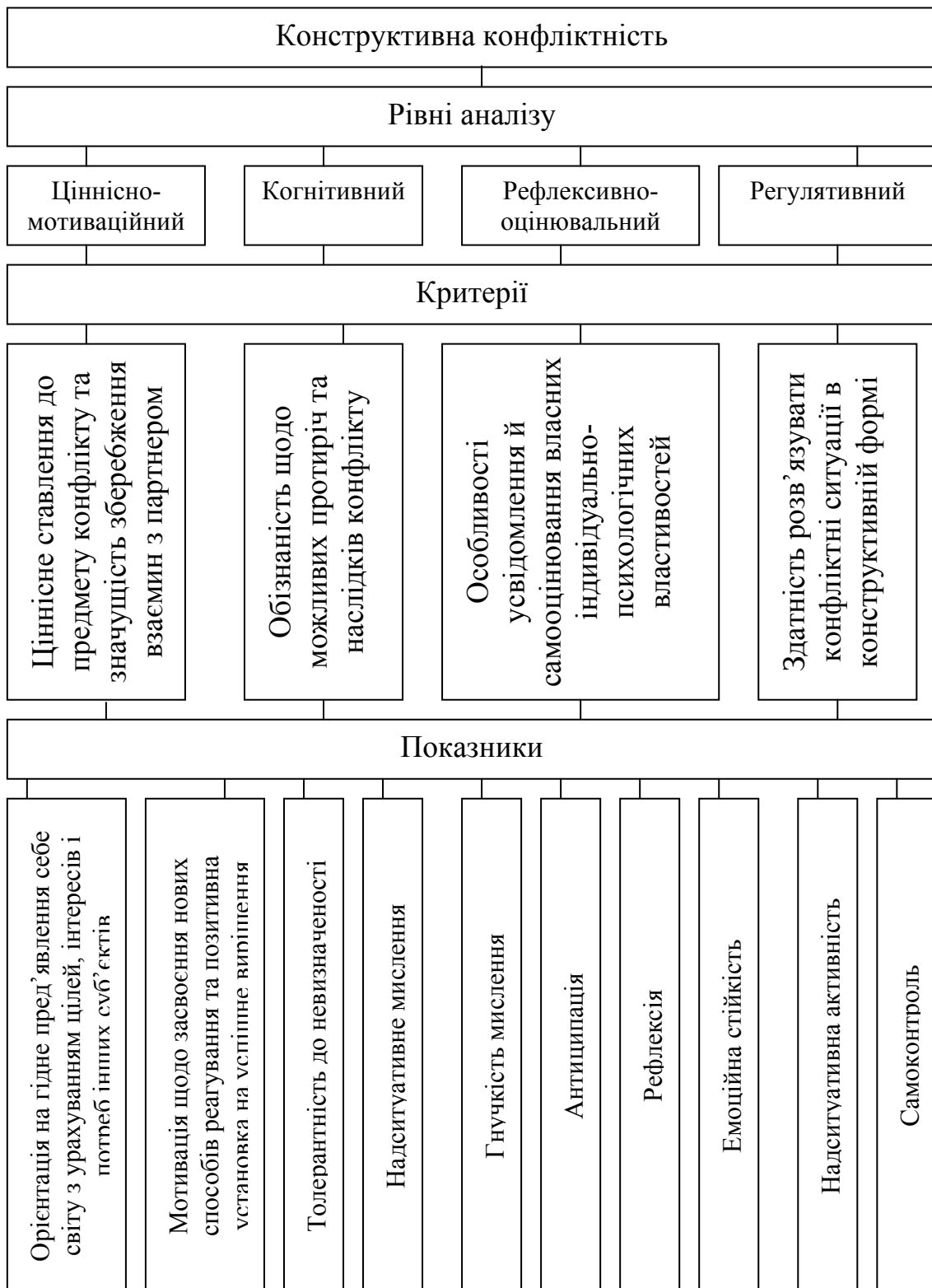

Рис. Теоретична модель дослідження конструктивної конфліктності особистості

Мотивація щодо засвоєння нових способів реагування та позитивна установка на успішне вирішення конфлікту дозволяють не лише максимально врахувати інтереси всіх сторін у конфлікті, але й оволодіти знаннями і навичками для його конструктивного вирішення. Змінюючи мотивацію, можна збільшити або зменшити кількість засвоєних способів реагування в конфліктній ситуації [19].

Толерантність до невизначеності позначає ставлення особистості до нових, складних, зокрема конфліктних ситуацій. Більшість ситуацій у сфері морального вибору одночасно є ситуаціями невизначеності, коли особистість перебуває в ситуації обмежених (або) надлишкових умов, коли передбачити всі наслідки доволі складно. Неспроможність ефективно діяти в ситуації високої ентропії були впроваджені зростанням усвідомлення особистісної відповідальності за наслідки своїх дій, а також готовності поставити собі за провини свої невдачі та хиби.

Рефлексія як унікальна властивість, що притаманна лише людині, основне призначення якої виокремлення, аналіз, оцінка та усвідомлення власних можливостей, індивідуально-психологічних властивостей, різних аспектів своєї діяльності та розвитку уможливорює прояв конструктивної конфліктності. Пусковим механізмом рефлексії є наявність певної конфліктної ситуації, або нерозв'язаного на діяльнісному рівні протиріччя, яке необхідно вирішити для досягнення поставленої мети [30].

Висока чутливість до сприйняття конфліктної ситуації, своєчасне визначення в ній протиріч, пояснення незрозумілого зрозумілим – це все різноманітні характеристики надситуативного мислення. Розуміючи сутність проблеми, особистість вбачає її діалектику, а отже здатна своєчасно виявити протиріччя (ядро проблеми) на ранніх стадіях її виникнення, себто проявити конструктивну конфліктність. Результатом постановки проблеми і способом розумового пошуку її вирішення виступає гіпотеза у вигляді системи проблематичних суджень, понять та умовиводів. Правильно сформульована гіпотеза забезпечує оптимальне рішення проблеми.

Гнучкість мислення – вміння побачити конфліктну ситуацію під різними кутами зору, вільно інтерпретувати досвід і знання в нові ситуації. Гнучкість мислення визначає зміни в стратегії поведінки у зв'язку із встановленими змінами в конфліктній ситуації. Ця якість дозволяє знайти одразу чимало варіантів рішення за рахунок комбінування окремих елементів конфліктної ситуації. Як здатність комбінувати і утворювати аналогії, гнучкість мислення формується лише у тих осіб, які володіють великим обсягом спеціальних знань.

Антиципація, як здатність (у найширшому розумінні) діяти і приймати ті або інші рішення з конкретними часово-просторовими випередженнями відносно очікуваних майбутніх подій, відіграє важливу роль у прояві конструктивної конфліктності особистості. Поняття «антиципація» передбачає три важливі для психологічного аналізу моменти. По-перше, мається на увазі очікування, передбачення, ймовірність тих чи інших подій і ситуацій, тобто прояв когнітивної функції психіки. По-друге, готовність до зустрічі з цими подіями й випередження їх у діяльності, тобто вияв регулятивної функції психіки. По-третє, будь-який акт спілкування людини з іншими людьми (від самого елементарного до складних форм організації спільної діяльності) завжди й обов'язково включає антиципаційні процеси, тобто вияв комунікативної функції психіки [8].

Емоційна стійкість, як системна якість особистості, забезпечує високу продуктивність діяльності та цілеспрямованість поведінки у складних напружених умовах. Вона – важливий показник прояву конструктивної конфліктності. Ідеться не тільки про вміння адаптації до емоціогенних ситуацій, а насамперед, про здатність протистояти їхньому стресогенному характеру з метою ефективного виконання поставленого завдання.

Надситуативна активність розкриває спосіб здійснення діяльності, спілкування, пізнання. Завдяки надситуативній активності особистість спочатку ідеально, теоретично, а потім практично організує свою взаємодію зі світом. Надситуативна активність дозволяє особистості вирішувати різноманітні протиріччя, які виникають в процесі міжособистісної взаємодії. Щодо внутрішньої організації та структури надситуативної активності, то вона уособлює інтеграл домагань, саморегуляції та задоволеності.

Надситуативна активність є важливою характеристикою особистості в межах рольових приписів. Такі можливості пов'язують з практичним мисленням, котре засновано на оцінних судженнях. Останні є важливим засобом вирішення конфліктних ситуацій, коли оцінки опонентів і сутність розбіжностей суперечливі. Функція оцінних суджень полягає не стільки в імовірному орієнтуванні в ситуації, скільки у прогнозуванні наслідків розв'язання конфлікту. Точність оцінних суджень зростає з набуттям життєвого досвіду в продуктивному вирішенні конфліктів. Оскільки досвід не завжди є усвідомленим людиною, ідеться про інтуїтивний компонент в конструктивній конфліктності. Інтуїція не лише продукує готове рішення конфлікту, а й сприяє здатності передбачити його наслідки.

Самоконтроль – умова адекватної цілеспрямованої інтегрованої психіки, а отже може бути розглянута як показник конструктивної конфліктності. Він належить до низки обов'язкових ознак свідомості й самосвідомості людини, виступає як умова адекватного психічного відображення людиною оточуючої

її об'єктивної реальності та свого внутрішнього світу. За своєю суттю самоконтроль – функція компенсації імовірних помилок, здійснених завдяки перевірці суб'єктом своїх дій, їхнього дублювання, поглибленої оцінки очікуваного результату. Особистість може виступати в ролі об'єкта та суб'єкта самоконтролю, а також у ролі об'єкта контролю зі сторони оточення. Спрямованість контролю може бути різною: ззовні та на себе. У першому випадку об'єктом контролю для особистості виступає поведінка і діяльність інших людей, у другому – свої вчинки та дії. Саме в останньому випадку, коли людина контролює власну психічну сферу, ідеться про самоконтроль [7]. Самоконтроль обов'язково передбачає наявність еталону, необхідного для здійснення порівняння. Ступінь відповідності контрольованої та еталонної складових частин вирішується операцією зіставлення. Процес зіставлення і ступінь співпадіння контрольованої та еталонної складових частин формує інформаційний зміст механізму самоконтролю.

Розглянуті критерії та показники конструктивної конфліктності дійсно відображають об'єктивну реальність і можуть бути використані в якості наукових та емпіричних маркерів її дослідження.

6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

На підставі теоретичного пошуку та узагальнення наукових джерел визначено та обґрунтовано основні рівні аналізу дослідження конструктивної конфліктності особистості: ціннісно-мотиваційний, за критерієм ціннісне ставлення до предмету конфлікту та значущість збереження відносин з партнером; когнітивний, за критерієм обізнаність щодо можливих протиріч та наслідків конфлікту, рефлексивно-оцінний, за критерієм особливості усвідомлення та самооцінювання власних індивідуально-психологічних властивостей; регулятивний, за критерієм здатність розв'язувати конфлікті ситуації в конструктивній формі. Орієнтація на системний підхід при виборі показників конструктивної конфліктності особистості дозволяє зарахувати до найважливіших такі: прагнення до гідної репрезентації себе світові з урахуванням цілей, інтересів і потреб інших суб'єктів; мотивація щодо засвоєння нових способів реагування та позитивна установка на успішне вирішення конфлікту; толерантність до невизначеності; надситуативне мислення; гнучкість мислення; антиципація; рефлексія; емоційна стійкість; надситуативна активність та самоконтроль.

Перспективи подальших досліджень. Багаторівневе і багатостороннє дослідження конструктивної конфліктності розширює уявлення про властивості особистості і відкриває нові можливості та наукові обрії для різних психологічних практик.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] *Идея системности в современной психологии*. В. А. Барабанщикова, Ред. Москва, Россия: Изд-во «Ин-т психологии РАН», 2005, 496 с.
- [2] И. М. Сеченов, *Физиология нервной системы*. Москва, Россия: Изд-во АН СССР, 1956, Т. 2, 942 с.
- [3] Н. А. Бернштейн, *Физиология движений и активность*. Москва, Россия: Наука, 1990, с. 373–392.
- [4] В. Келлер, К. Коффка, *Гештальт-психология*. Москва, Россия: АСТ-ЛТД, 1998, 704 с.
- [5] Л. С. Выготский, *Собрание сочинений: в 6-ти т. Т.3. Проблемы развития психики*; А. М. Матюшкина, Ред. Москва, Россия: Педагогика, 1983, 368 с.
- [6] А. Н. Леонтьев, *Проблемы развития психики*. Москва, Россия: Изд-во Моск. ун-та, 1972, с. 298.
- [7] В. Д. Шадриков, *Психология деятельности и способности человека*. Москва, Россия: Логос, 1996, 320 с.
- [8] Б. Ф. Ломов, *Психологическая регуляция деятельности: изб. труды*. Москва, Россия: Изд-во «Ин-т психологии РАН», 2006, 634 с.
- [9] Л. А. Петровская, *Компетентность в общении: социально-психологический тренинг*. Москва, Россия: Изд-во Москов. ун-та, 1989, 216 с.
- [10] Ch. Vokor, *Resolving Conflict*. [Electronic resource]. Доступно: <http://www.omafra.gov.on.ca/english/nfporgs/06-067.htm>
- [11] Ч. Ликсон, *Конфликт: семь шагов к миру*. Санкт-Петербург, Россия: Питер паблишинг, 1997, 160 с.
- [12] Y. Klar, A. W. Kruglanski, D. Bar-Tal, *Stereotypes and prejudice: Changing conceptions*. New York: Springer-Verlag 1989, p. 48–62.
- [13] А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов, *Конфликтология*. 5-е изд. Санкт-Петербург, Россия: Питер, 2013, 512 с.
- [14] В. В. Дружинин, Д. С. Конторов, *Введение в теорию конфликта*. Москва, Россия: Радио и связь, 1989, 288 с.
- [15] М. Дейч, С. Шикман, «Конфликт: социально-психологическая перспектива», *Социальный конфликт: современные исследования*. Москва, Россия: ИСАН, 1991, с. 70–74.
- [16] М. І. Пірен, *Конфліктологія*. Київ, Україна: МАУП, 2003, 360 с.
- [17] Г. В. Ложкин, Н. Ю. Волянюк, «Конфликтные источники профессионального маргинализма», *Горизонты образования. Психология. Педагогика*. Севастополь, Россия: Рибест, № 2(30), с. 43–48, 2010.

- [18] В. А. Лабунская, *Экспрессия человека: общение и межличностное познание*. Ростов-на-Дону, Россия: Феникс, 1999, с. 381–431.
- [19] Е. П. Ильин, *Эмоции и чувства*. Санкт-Петербург, Россия: Питер, 2001, 752 с.
- [20] Т. Адорно, *Исследование авторитарной личности*. Москва, Россия: Академия исследований культуры, 2001, 406 с.
- [21] Т. И. Марголина, «Конфликтность учителя как его метаиндивидуальная характеристика», *Вестник Пермского гос. пед. ун-та, Серия 1 «Психология»*, № 1, с. 51–56, 1995.
- [22] И. Н. Свириденко, *Управленческий персонал: проблема зрелости и конфликтности*, [Электронный ресурс]. Доступно: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/1814/1/urgu0476s.pdf>
- [23] R. E. Walton, *Managing Conflict*. New York, USA: Addison-Wesley Publishing Company, 1987.
- [24] J. Scott, *Social network analysis: A handbook*. Sage Publications, Inc. 1991.
- [25] М. М. Кашапов, «Событийность мышления как ресурс конструктивной конфликтности личности», *Психология конструктивной конфликтности личности: монография*; А. В. Карпова, М. М. Кашапова, Ред. Ярославль, Россия: Индиго, 2013, с. 44–63.
- [26] И. В. Серафимович, И. Н. Саидова, «Особенности прогнозирования и стратегии поведения в проблемных, конфликтных и стрессовых ситуациях как показатель психологической компетентности у медицинских работников (на примере медсестёр)», *Ярославский психологический вестник*. Москва – Ярославль, Россия: «РПО», Вып. 15, с. 150–157, 2005.
- [27] В. П. Кузьмин, *Принцип системности в теории и методологии К. Маркса*. Москва, Россия Политиздат, 1986, 398 с.
- [28] О. И. Щербакова, *Контексты в конфликтологии*. Москва, Россия: МГТУ им. М. А. Шолохова, 2003, 80 с.
- [29] А. С. Козлов, «Современные технологии регулирования и разрешения конфликтов как оставляющая конфликтологического образования», *Социальные конфликты: экспертиза, прогнозирование, технологии разрешения*, Вып. 14, с. 158–170, 1999.
- [30] А. В. Карпов, «Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики», *Психологический журнал*, Т. 24, № 5, с. 45–57, 2003.

SYSTEM ANALYSIS OF CONSTRUCTIVE CONFLICT OF PERSONALITY

Bohdan Bortun,

Lecturer of the Department of Psychology and Pedagogy,
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute».
Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0882-6432>
bortun.bohdan@gmail.com

Abstract. In psychological science, a lot of experience has been accumulated in the implementation of the principle of consistency in relation to various problems. This also applies to conflict issues. However, the potential of the principle of consistency in relation to the development of the problem of conflict is not sufficiently realized. It is stated that numerous studies related to the problems of conflict «feed» mainly internal prerequisites and manifestations of destructive conflict. While constructive conflict remains, usually, without attention of researchers.

Defined and justified the basic levels of analysis of constructive research conflict of personality: the value-motivational criterion value relevant to the subject matter of the conflict and the importance of maintaining relations with the partner; cognitive, according to the criterion of awareness of possible contradictions and consequences of conflict, reflexive evaluation, the criterion features of awareness and self-evaluation of own individual and psychological characteristics; regulatory, according to the criterion of ability to solve conflicts in a constructive way. A focus on the systemic approach in the selection of indicators of constructive conflict personality can be attributed to the most important: the desire to be worthy of presentation to the world with the objectives, interests and needs of other subjects; motivation for mastering new ways of reacting and setting a positive tone for successful conflict resolution; tolerance for uncertainty; notsituation thinking; flexibility of thinking; anticipation; reflection; emotional stability; notsituation activity and self-control.

The theoretical model of the study of constructive conflict expands the idea of the properties of personality and opens up new opportunities for various psychological practices.

Keywords: conflict; conflictness; constructive conflict; model; levels of analysis; criterion; indicator.

СИСТЕМНЫЙ АНАЛИЗ КОНСТРУКТИВНОЙ КОНФЛИКТНОСТИ ЛИЧНОСТИ

Бортун Богдан Александрович,
преподаватель кафедры психологии и педагогики,
Национального технического университета Украины
«Киевский политехнический институт
имени Игоря Сикорского».
Киев, Украина.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0882-6432>
bortun.bohdan@gmail.com

Аннотация. В психологической науке накоплен большой опыт реализации принципа системности по отношению к различным проблемам. Это касается и конфликтной проблематики. Вместе с тем, потенциал принципа системности по отношению к разработке проблемы конфликтности реализован недостаточно. Считается, что многочисленные исследования, связанные с проблемами конфликта, «подпитывают», в основном, внутренние предпосылки и проявления деструктивной конфликтности. В то же время конструктивная конфликтность остается, как правило, без внимания исследователей. Определены и обоснованы основные уровни анализа исследования конструктивной конфликтности личности: ценностно-мотивационный, по критерию ценностное отношение к предмету конфликта и значимость сохранения отношений с партнером; когнитивный, по критерию осведомленности относительно возможных противоречий и последствий конфликта; рефлексивно-оценочный, по критерию особенности осознания и самооценки собственных индивидуально-психологических свойств; регулятивный, по критерию способность решать конфликтные ситуации в конструктивной форме. Ориентация на системный подход при выборе показателей конструктивной конфликтности личности позволяет отнести к наиболее важным такие: стремление к достойному представлению себя миру с учетом целей, интересов и потребностей других субъектов; мотивация на усвоение новых способов реагирования и позитивная установка на успешное разрешения конфликта; толерантность к неопределенности; надситуативное мышление; гибкость мышления; антиципация; рефлексия; эмоциональная устойчивость; надситуативная активность и самоконтроль. Предложенная теоретическая модель исследования конструктивной конфликтности расширяет представление о свойствах личности и открывает новые возможности для различных психологических практик.

Ключевые слова: конфликт; конфликтность; конструктивная конфликтность; модель; уровни анализа; критерий; показатель.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Ideya sistemnosti v sovremennoj psihologii. V. A. Barabanshchikova, Red. Moskva, Rossiya: Izd-vo «In-t psihologii RAN», 2005, 496 s.
- [2] I. M. Sechenov, Fiziologiya nervnoj sistemy. Moskva, Rossiya: Izd-vo AN SSSR, 1956, T. 2, 942 s.
- [3] N. A. Bernshtejn, Fiziologiya dvizhenij i aktivnost'. Moskva, Rossiya: Nauka, 1990, c. 373–392.
- [4] V. Keller, K. Koffka, Geshtal't-psihologiya. Moskva, Rossiya: AST-LTD, 1998, 704 s.
- [5] L. S. Vygotskij, Sobranie sochinenij: v 6-ti t. T.3. Problemy razvitiya psihiki; A. M. Matyushkina, Red. Moskva, Rossiya: Pedagogika, 1983, 368 s.
- [6] A. N. Leont'ev, Problemy razvitiya psihiki. Moskva, Rossiya: Izd-vo Moskv. un-ta, 1972, c. 298.
- [7] V. D. SHadrikov, Psihologiya deyatel'nosti i sposobnosti cheloveka. Moskva, Rossiya: Logos, 1996, 320 s.
- [8] B. F. Lomov, Psihologicheskaya regulyaciya deyatel'nosti: izb. trudy. Moskva, Rossiya: Izd-vo «In-t psihologii RAN», 2006, 634 s.
- [9] L. A. Petrovskaya, Kompetentnost' v obshchenii: social'no-psihologicheskij trening. Moskva, Rossiya: Izd-vo Moskov. un-ta, 1989, 216 s.
- [10] Ch. Bokor, Resolving Conflict. [Electronic resource]. Доступно: <http://www.omafra.gov.on.ca/english/nfporgs/06-067.htm>
- [11] CH. Likson, Konflikt: sem' shagov k miru. Sankt-Peterburg, Rossiya: Piter publishing, 1997, 160 s.
- [12] Y. Klar, A. W. Kruglanski, D. Bar-Tal, Stereotypes and prejudice: Changing conceptions. New York: Springer-Verlag 1989, p. 48–62.
- [13] A. YA. Ancupov, A. I. SHipilov, Konfliktologiya. 5-e izd. Sankt-Peterburg, Rossiya: Piter, 2013, 512 s.
- [14] V. V. Druzhinin, D. S. Kontorov, Vvedenie v teoriyu konflikta. Moskva, Rossiya: Radio i svyaz', 1989, 288 s c.
- [15] M. Dejch, S. SHikman, «Konflikt: social'no-psihologicheskaya perspektiva», Social'nyj konflikt: sovremennye issledovaniya. Moskva, Rossiya: ISAN, 1991, s. 70–74.
- [16] M. I. Piren, Konfliktolohiia. Kyiv, Ukraina: MAUP, 2003, 360 s.
- [17] G. V. Lozhkin, N. YU. Volyanyuk, «Konfliktnye istochniki professional'nogo marginalizma», Gorizonty obrazovaniya. Psihologiya. Pedagogika. Sevastopol', Rossiya: Ribest, № 2(30), s. 43–48, 2010.

- [18] V. A. Labunskaya, *Ekspressiya cheloveka: obshchenie i mezhlchnostnoe poznanie*. Rostov-na-Donu, Rossiya: Feniks, 1999, c. 381–431.
- [19] E. P. Il'in, *Emocii i chuvstva*. Sankt-Peterburg, Rossiya: Piter, 2001, 752 c.
- [20] T. Adorno, *Issledovanie avtoritarnoj lichnosti*. Moskva, Rossiya: Akademiya issledovanij kul'tury, 2001, 406 s.
- [21] T. I. Margolina, «Konfliktnost' uchitelya kak ego metaindividual'naya harakteristika», *Vestnik Permskogo gos. ped. un-ta, Seriya 1 «Psihologiya»*, № 1, s. 51–56, 1995.
- [22] I. N. Sviridenko, *Upravlencheskij personal: problema zrelosti i konfliktnosti*, [Elektronnyj resurs]. Dostupno: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/1814/1/urgu0476s.pdf>
- [23] R. E. Walton, *Managing Conflict*. New York, USA: Addison-Wesley Publishing Company, 1987.
- [24] J. Scott, *Social network analysis: A handbook*. Sage Publications, Inc. 1991.
- [25] M. M. Kashapov, «Sobytijnost' myshleniya kak resurs konstruktivnoj konfliktnosti lichnosti», *Psihologiya konstruktivnoj konfliktnosti lichnosti: monografiya*; A. V. Karpova, M. M. Kashapova, Red. YArosavl', Rossiya: Indigo, 2013, s. 44–63.
- [26] I. V. Serafimovich, I. N. Saidova, «Osobennosti prognozirovaniya i strategii povedeniya v problemnyh, konfliktnyh i stressovyh situacijah kak pokazatel' psihologicheskoy kompetentnosti u medicinskih rabotnikov (na primere medsestyor)», *YAroslavskij psihologicheskij vestnik. Moskva – YArosavl'*, Rossiya: «RPO», Vyp. 15, s. 150–157, 2005.
- [27] V. P. Kuz'min, *Princip sistemnosti v teorii i metodologii K. Marksa*. Moskva, Rossiya Politizdat, 1986, 398 s.
- [28] O. I. SHCHerbakova, *Konteksty v konfliktologii*. Moskva, Rossiya: MGTU im. M. A. SHolohova, 2003, 80 s.
- [29] A. S. Kozlov, «Sovremennye tekhnologii regulirovaniya i razresheniya konfliktov kak ostavlyayushchaya konfliktologicheskogo obrazovaniya», *Social'nye konflikty: ekspertiza, prognozirovanie, tekhnologii razresheniya*, Vyp. 14, s. 158–170, 1999.
- [30] A. V. Karpov, «Refleksivnost' kak psihicheskoe svojstvo i metodika ee diagnostiki», *Psihologicheskij zhurnal*, T. 24, № 5, s. 45–57, 2003.

*Стаття надійшла
до редакції 27 грудня 2019 року*